

اسلام، علم، مسلمانان و تکنولوژی

علم و تکنولوژی مدرن اولین تأثیرش را بر دنیای اسلام در حدود دو قرن پیش گذارد. با افزایش چالش‌ها در زندگی و تفکر مسلمانان آنها برای ارایه بهترین واکنش در مقابل دست‌آوردهای غربی به بحث و مناظره پرداختند.

علم و تکنولوژی مدرن اولین تأثیرش را بر دنیای اسلام در حدود دو قرن پیش گذارد. با افزایش چالش‌ها در زندگی و تفکر مسلمانان آنها برای ارایه بهترین واکنش در مقابل دست‌آوردهای غربی به بحث و مناظره پرداختند.

به گزارش خبرگزاری مهر، دو قرن پیش علم و تکنولوژی مدرن اولین تأثیرش را بر دنیای اسلام گذاشت. با افزایش چالش‌ها در زندگی و تفکر مسلمانان با این پدیده‌های نوظهور، بحث و مناظره میان مسلمانان برای یافتن مناسب‌ترین پاسخ به این چالش‌ها به وجود آمد. این بحث و جدل‌ها به پدید آمدن مواضع فلسفی گوناگون درباره نسبت اسلام و علم و تکنولوژی مدرن منجر شد. اغراق نیست اگر بگوئیم جامع‌ترین پاسخ عقلانی به علم و تکنولوژی مدرن، در کل تاریخ این بحث تاکنون را سید حسین نصر فراهم ساخته است.

علم و تکنولوژی مدرن اولین تأثیرش را بر دنیای اسلام در حدود دو قرن پیش گذارد. از آن زمان و با افزایش چالش‌ها در زندگی و تفکر مسلمانان در دهه‌های گذشته، آن‌ها برای ارایه بهترین واکنش در مقابل دست‌آوردهای غربی به بحث و مناظره پرداختند. این مباحثه همیشگی، چندین «موضع فلسفی» متمایز درباره نسبت اسلام و علم و تکنولوژی مدرن پدید آورده است که برای تفوق و تسلط بر جامعه با یکدیگر رقابت می‌کنند. به دلیل تأثیر همه‌جانبه علم و تکنولوژی مدرن بر زندگی و تفکر سنتی مسلمانان، پاسخ‌های مسلمین نیز به مسائل زیادی اشاره می‌کند و در برگیرنده وجوه متعدد تأثیر مذکور است.

یکی از معروف‌ترین این واکنش‌ها در دوران پسااستعماری، پاسخ مفصل سید حسین نصر، استاد معاصر مطالعات اسلامی در دانشگاه جورج واشنگتن است. موضع فلسفی‌ای که نصر و مکتب فکری او طرح کردند و تفصیل دادند، هم در دنیای اسلام و هم در غرب شناخته شده است. اغراق نیست اگر بگوئیم بواسطه نوشته‌های متعدد و سخنرانی‌های عمومی بیشماری که نصر در بیش از پنج دهه اخیر در سراسر دنیا ایراد کرده است، جامع‌ترین پاسخ عقلانی به علم و تکنولوژی مدرن، در کل تاریخ این بحث تاکنون را فراهم ساخته است. انتقاد نصر از علم مدرن، انتقادی عمیق و بر اساس تحقیقات دقیق است. او دانش عمیقی هم درباره تاریخ و فلسفه تفکر علمی مدرن غربی، هم درباره سنت علمی اسلامی دارد. نصر تأکید می‌کند که مسلمانان می‌بایست علوم مدرن را از منظر سنت اسلامی بررسی و ارزیابی کنند.

موضع فلسفی شفاف نصر درباره علم و تکنولوژی مدرن را می‌توان به طریق زیر خلاصه کرد:

(۱) علم مدرن تنها علم صحیح درباره نظام طبیعی نیست، بلکه فقط علمی درباره طبیعت است، علمی که مشروعیت آن صرفاً در حدود مفروضاتش درباره ماهیت موضوع شناسایی و فاعل اندیشنده است.

(۲) تمدن اسلامی نمی‌تواند با علم و تکنولوژی غربی هم‌ساز شود مگر اینکه خود را ویران سازد؛ برای کسانی که هم دین اسلام و هم ماهیت علم مدرن را می‌شناسند، پر واضح است که علم مدرن با جهان‌بینی اسلامی چالشی مستقیم دارد.

(۳) علم و تکنولوژی مدرن امری خنثی یا خالی از ارزش نیست؛ این علم بر روی انسانیت، جهان‌بینی و نظامی ارزشی کاربرانش اعمال نفوذ می‌کند.

بدین ترتیب، نصر بحث می‌کند که مسلمانان می‌بایست با حس عمیقی از عقلانیت و مسئولیت و امانت اخلاقی در پرتو سنت عقلانی اسلامی با علم و تکنولوژی مدرن مواجه شوند. او می‌خواهد که مسلمانان بر علوم مدرن تسلط یابند نه اینکه از آن اجتناب ورزند. اما درعین حال مسلمانان را ترغیب می‌کند که با نقد مثبت و اسلام‌محور با علوم غربی مواجه شوند، نقدی که بر اساس سنت عقلانی اسلامی است، انتقادی که هم داشته‌های علوم مدرن را در نظر می‌گیرد هم نداشته‌هایش را. طبق دیدگاه نصر، وظیفه مقدس محققان، اندیشمندان، و دانشمندان مسلمان، ایجاد علم اسلامی به روز و معتبر است.

نصر در انتقاد از علم و تکنولوژی مدرن در پنجاه سال گذشته استوار و ثابت‌قدم بوده است. او از منظر حکمت خالده در این باره بحث می‌کند و آثارش، جنبه‌های متعدد علم و تکنولوژی مدرن که به عقیده وی، ویرانگر و فاقد انسانیت هستند را نمایان می‌سازد. بسیاری از مسلمانان با دیدگاه‌های او موافقت، اما بسیاری دیگر نیز به جایگزین پیشنهادی وی برای علم و تکنولوژی مدرن -یک علم اسلامی معتبر- انتقاد دارند، بدین صورت که آن را «دیدگاهی واپس‌گرا» و بسیار غیرعملی می‌دانند که قابل تحقق در دنیای معاصر نیست.

سید حسین نصر در گفتگویی با مظفر اقبال متفکری با این پیشینه، چگونه به مساله اسلام، علم، مسلمانان، و تکنولوژی واکنش نشان خواهد داد. به عنوان کسی که از نزدیک نوشته‌های نصر را درباره این موضوع دنبال می‌کنم، باید بگویم که به چند دلیل، این کتاب جالب است. از نظر ساختار، کتاب به هفت فصل تقسیم شده است که در سه بخش مرتبط قرار دارند. کتاب، حول محور رابطه بین اسلام، علم، مسلمانان، و تکنولوژی پژوهش می‌کند. بخش‌های کتاب به نحوی آراسته شده‌اند که توجه خواننده را به بخش میانی معطوف سازند، که شامل چهار مکالمه به سبک مصاحبه بین نصر و اقبال است که ابتدا در مجله اسلام و علم چاپ شد اما شکل کامل و اصلاح شده‌اش در اینجا انتشار یافته است.

پیش از این مکالمات، دو فصل آغازین کتاب قرار دارند: اولی مربوط است به مظفر اقبال، دیگر پژوهشگر برجسته اسلام و علم، که کمابیش به زمینه تاریخی آن‌ها می‌پردازد؛ دومی اثر نصر است با عنوان «جهان به مثابه موضوع مطالعات علمی» که زمینه یا چارچوب کیهان‌شناسانه و متافیزیکی آن‌ها را در نظر دارد. در پی آن‌ها مکالماتی با عنوان «دیدگاه اسلامی و علم مدرن» می‌آیند که شامل متن نطقی است که نصر در یک کنفرانس بین‌المللی درباره علم در سیاست اسلامی در اسلام‌آباد به سال ۱۹۹۵ ایراد کرده است؛ فرصتی که نصر و اقبال را برای اولین بار با یکدیگر روبرو ساخته است.

به عقیده من این کتاب به دلایل زیادی در بحث‌های مسلمانان معاصر پیرامون اسلام و علم و تکنولوژی دارای اهمیت قابل توجهی است، و کسانی که علاقمند به یافتن راه‌حلی صحیح برای مسائلی که علم و تکنولوژی مدرن برای دنیای اسلام بوجود آورده است هستند، می‌بایست این کتاب را مطالعه کنند. اولاً، این کتاب بعنوان اولین کتابی در نظر گرفته می‌شود که پاسخ‌های فراگیر نصر برای علم و تکنولوژی مدرن در رابطه با اسلام و مسلمانان را در یک جلد واحد ارائه داده است. این کتاب به نحوی امروزی‌تر و فراگیرتر از نوشته‌های دیگر او درباره این موضوع بیانگر مسائل و دشواریهای مسلمانان در میدان علم و تکنولوژی است.

ثانیاً، مکالمات به سبک گفت و شنود در این کتاب بسیار ارزشمند است. نوشته‌های پیشین نصر با انتقادهایی که در جهت مخالف دیدگاه‌هایش در رابطه با علم و تکنولوژی مدرن و ایده او درباره علم اسلامی است، سروکاری نداشته است، یا اگر هم داشته، در برخی موارد پاسخ مختصری به آن داده است. تأکید او تنها بر روی اصولی بوده است که بیشتر افراد نیاز به توضیح مجدد داشته‌اند. اقبال از طریق سوال‌های قاعده‌مندش، فرصت بسیار خوبی را برای نصر فراهم می‌سازد تا با تفصیل بیشتری درباره مسائل و مباحث این موضوع، چه به لحاظ نظری و چه به لحاظ کاربردی، که امروزه در اذهان بسیاری از مسلمین وجود دارد، سخن بگوید.

ثالثاً، مقالات نصر درباره گیتی و جهان‌بینی اسلامی نیاز ما را یادآور می‌شود به داشتن زمینه فلسفی قابل اثبات و تغییرناپذیر برای بحث درباره اسلام، علم و تکنولوژی. اگر آن فصل اقبال درباره «زمینه»، پس زمینه خوبی از اندیشه متفاوت مسلمانان معاصر درباره علم و تکنولوژی مدرن برای خوانندگان مهیا ساخته است، از قبیل دیدگاه‌های انتقادی آشکارا مشخص درباره موضع نصر، مانند: نخبگان علمی و سیاسی پاکستان (۱۱-۶) و ضیاء الدین سردار (۱۹-۲۲)، فصل مربوط به نصر درباره گیتی و جهان‌بینی اسلامی نه فقط به ما یاری می‌رساند تا موضع او را از دیگران تمایز دهیم، بلکه توجیه و معنایی برای مکالماتی ارائه می‌دهد که مسلمانان درباره موضوع مورد سوال، دارند. دلیل این امر این است که مباحثه نصر درباره گیتی و جهان‌بینی اسلامی آشکارا براساس تعالیم قرآن است.

مکالمات اقبال با نصر با حوزه وسیعی از موضوعات نظری و کاربردی تحت چهار عنوان وسیع، قرار دارد: ۱) اسلام، علم، و مسلمانان؛ ۲) اسلام، مسلمانان، و تکنولوژی مدرن؛ ۳) بحران محیط زیستی؛ و ۴) درباره خاستگاه‌های زیست‌شناسانه. تمامی این مسائل کلی دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای هستند و حل آن‌ها نه‌تنها برای زندگی و تفکر اسلامی و امت مسلمان جهان امری ضروری است، بلکه برای کل بشریت نیز ضرورت دارد. با نگاه به محتوای مکالمات نصر، درمی‌یابیم که او به موضع عقلانیش درباره علم و تکنولوژی مدرن شفافیت بیشتری می‌دهد. من براین باورم که این کتاب می‌تواند الهام‌بخش بسیار خوبی برای مباحثه‌ای مفید و مثبت درباره این موضوع باشد. می‌بایست هم از نصر و هم از اقبال به خاطر اینکه چنین کتاب مهمی را در دسترس همه مسلمانان، بویژه محققان، دانشمندان، و فن‌آوران نسل جوان‌تر، قرار داده‌اند، تقدیر نمود.

اطلاعات کتاب‌شناختی:

نصر، سید حسین، مظفر اقبال، اسلام، علم، مسلمانان و تکنولوژی، انتشارات ایسلامیک بوک تراست، ۲۰۰۷

Nasr, Seyyed Hossein, and Muzaffar Iqbal. Islam, science, Muslims, and technology. Islamic Book Trust, ۲۰۰۷

منبع: ترجمان